

Стрілюк Олена Борисівна

кандидатка історичних наук, доцентка

Національний університет «Чернігівський колегіум» імені Т.Г. Шевченка
кафедра всесвітньої історії та міжнародних відносин

ІНТЕГРАЦІЯ ІНФОМЕДІЙНОЇ ГРАМОТНОСТІ У ВИКЛА- ДАННЯ КУРСУ «НОВІТНЯ ІСТОРІЯ КРАЇН АЗІЇ ТА АФРИКИ (1918 – 1945 рр.)»

Анотація: у статті розглядаються особливості інтеграції інфомедійної грамотності в курс «Новітня історія країн Азії та Африки (1918 – 1945 рр.)», що викладається студентам Навчально-наукового інституту історії та соціогуманітарних дисциплін імені О.М. Лазаревського Національного університету «Чернігівський колегіум» імені Т.Г. Шевченка. Відзначаються здобутки, складнощі та перспективи подальшої інтеграції.

Ключові слова: інфомедійна грамотність, критичне мислення, аналіз джерел, новітня історія Азії та Африки.

Еліс Мур Хаббард відзначала: «Навчання завжди успішне лише тоді, коли спонукає мислити самостійно» [7, с. 81]. Розуміючи та цілком поділяючи погляд щодо необхідності розвитку кри-

тичного мислення студентів, команда викладачів Навчально-наукового інституту історії та соціогуманітарних дисциплін імені О.М. Лазаревського Національного університету «Чернігівський колегіум» імені Т.Г. Шевченка у 2019 р. долучилась до проєкту «Вивчай та розрізняй: інфо-медійна грамотність», який реалізовується Радою міжнародних наукових досліджень та обмінів (IREX) за підтримки посольств США та Великої Британії, у партнерстві з Міністерством освіти і науки України та Академією Української преси. Одним із основних підсумків участі у проєкті стала інтеграція інфомедійної грамотності у викладання історичних дисциплін. У даній статті спробуємо проаналізувати успіхи та складнощі, що виникли в процесі такої інтеграції в курс «Новітня історія країн Азії та Африки» (1918 – 1945 рр.), визначимо перспективи подальшого вивчення предмету.

Курс «Новітня історія країн Азії та Африки», що викладається для студентів бакалаврату Навчально-наукового інституту історії та соціогуманітарних дисциплін імені О.М. Лазаревського, має свою специфіку, яка обумовлена, по-перше, виключною актуальністю, по-друге, суспільними реаліями, які швидко змінюються. Мета курсу полягає в тому, щоб розкрити цілісну картину соціально-економічного, політичного та культурного розвитку країн Азії та Африки в період після завершення Першої світової війни до сьогодення. Отже, нижньою хронологічною межею навчального курсу є 1918 р., а верхня межа курсу є рухомою та визначається терміном «сучасний період». Хронологічно курс «Новітньої історії країн Азії та Африки» поділяється на два періоди: 1918 – 1945 рр. – період національно-визвольних рухів у колоніях та залежних країнах; та 1945 р. – сьогодення – післявоєнний період розпаду колоніальної системи та становлення і розвитку незалежних держав. Предмет вивчається студентами четвертого курсу протягом двох семестрів.

Враховуючи складність сучасного світу, багатоманітність процесів, явищ, подій, історик доводиться опанувати вміння виокремлювати загальні тенденції та закономірності, опанувати способи їх інтерпретації. Відзначимо, що в процесі викладання курсу відбулось зміщення поля найбільш пріоритетних тем і питань – від економіки та знеособленої політичної реальності до соціальності, політичної практики, культури. Враховується, що в основі навчального курсу має перебувати осмислення цілісної і суперечливої картини сучасного світу, акцентування уваги на поворотних, проблемних та аль-

тернативних ситуаціях, їх рушійних силах і мотивах, на подіях і сюжетах, які найбільш значимо відображають тенденції та динаміку розвитку.

Вивчення основних тенденцій та характерних рис історичного розвитку афро-азіатських суспільств протягом 1918 – 1945 рр. передбачає розкриття таких питань: колоніалізм і традиційні суспільства; антиколоніальні рухи та модернізація; афро-азіатські країни в системі міжнародних відносин у 20 – 30-х рр. ХХ ст.; країни Азії та Африки в Другій світовій війні. Для регіону в цілому перша половина ХХ століття стала періодом перманентних криз і серйозних конфліктів.

Надзвичайно важливим моментом опанування курсу є вміння студентів ефективно шукати інформацію. Завдання це виявляється непростим, оскільки події періоду часто не знаходили належного об’єктивного висвітлення в науковій літературі, багато фактів або були спотворені, або викладались заангажовано, або взагалі замовчувались. Тому очевидно, що пошук інформації про знакові постаті, явища, процеси стає основою багатьох завдань курсу, які відпрацьовуються студентами. З іншого боку, маючи велике бажання звернутись за пошуком інформації до мережі Інтернет, студенти часто не в змозі виділити корисне та релевантне у сучасному потоці інформації. А отже, слід сприяти виробленню критичного підходу щодо пошуку наукової інформації. Слід вчити студентів ставити собі питання: «Хто є автором змісту документу?», «Чи відповідають загальноприйнятим стандартам стиль, граматики, структура документу?», «Наскільки оригінальною та повною є інфор-

мація документу, чи не можна її знайти в інших, наприклад, друкованих джерелах?» тощо.

Студентам варто пояснювати, що для ефективного пошуку інформації в інтернеті в цілому добре уявляти, хто і як створює історичні ресурси. Варто також звертати увагу, чи легко знайти оригінальні, особливо рідкісні історичні джерела, чи містять вони посилання на друковане джерело, коментарі, чи взагалі дотримані правила наукової публікації документів. Не обов'язково відводити ціле заняття для того, щоб навчити студентів алгоритму пошуку в інтернеті. Цьому можна приділяти увагу систематично, наголошуючи на основних правилах, навчаючи використовувати ключові слова, символи, відпрацьовуючи вправи з хештегами.

Безумовно, кожне семінарське заняття курсу передбачає звернення до першоджерел, роботу з ними. Отже, є можливість відпрацьовувати вміння студентів відрізняти факти від суджень. Крім того, вивчаючи події міжвоєнного періоду, студенти мають можливість ознайомитись із реальними медіаповідомленнями. Наприклад, на одному із занять аналізується стаття Катаями Сен «До 15 річчя “рисових бунтів” 1918 р. в Японії» [6, с. 22]. Студенти дають відповіді на питання:

1. Коли, де та з якою метою був створений документ (медіатекст)?
2. Хто його автор? Що ви можете про нього сказати?
3. Про яку історичну подію йдеться в тексті?

4. Основні ідеї цього документа (медіатексту).
5. Яке ставлення автора до подій, які він описує?
7. Інтереси яких суспільних груп (чи особисті інтереси) відображає цей документ?
8. Які наслідки мало його створення?
9. Чи допоміг вам цей документ краще зрозуміти історичні події, чи навпаки викликав протиріччя у сприйнятті та оцінці події чи явища [5, с. 61]?

Після розбору документу в такий спосіб студенти усвідомляють, що він не є проявом «національно-визвольного руху», оскільки Японія – незалежна держава з власними колоніями, а є демонстрацією хибності соціально-економічної політики японського уряду, спричиненої воєнним часом. Проте, тривалий період часу радянська історіографія використовувала цей документ з маніпулятивною метою.

Студентам пропонуються й інші цікаві повідомлення, аналіз яких допоможе розібратися зі складними питаннями міжвоєнного періоду: «Зі статті Махатми Гаді «Більшовизм і дисципліна», «Становище Китаю після перевороту Чан Кайші (з архіву Л.Троцького)», «Мосульське питання на Лозаннській конференції (зі статті американського журналіста Кларенса К. Стрейта) тощо [6, с. 68; 142; 168]. Студенти вчаться аналізувати характер повідомлень, співставляти з іншими джерелами. Крім того, вони вчаться розуміти вплив повідомлень на наші емоції.

Важливим у процесі опанування курсу є також вміння розпізнавати нетолерантну лексику, ідентифікувати та протидіяти “мові ворожнечі”, маніпуляціям і пропаганді. У цьому сенсі особливо важливими є теми, присвячені національно-визвольним рухам країн Сходу у 1918 – 1922 рр. За вплив на ці країни між провідними державами світу розгорнулась серйозна боротьба. Пропаганда була важливою складовою діяльності Комінтерну. Так студентам, наприклад, пропонується проаналізувати плакат О. Маренкова «У вогні світової соціальної революції пролетаріат порве пута неволі. Нехай живе Комуністичний Інтернаціонал – факел повстання народів усього світу» (1921). Питання для аналізу можуть бути такими:

1. Визначити подію, якій присвячений плакат.
2. Визначити, на чие замовлення він був виготовлений і для якої аудиторії.
3. Проаналізувати персонажів і символи плаката.
4. Звернути увагу, які фігури, об’єкти винесені на передній план і що віднесено на задній план.
5. Проаналізувати, які фігури і об’єкти зображені великими і маленькими і чому.
6. Сформулювати повідомлення про те, що плакат був покликаний донести до своєї аудиторії [4].

О. Маренков, хоч і зображає пролетаря в темному фартуху та з «вогнем революції» в руках, однак вносить у його образ виразні українські риси барокового стилю: шаровари, шаблю, козацькі вуса. Враховуючи, що епоха бароко асоціюється в українців із козацькою звитягою, пробудженням національної свідомості, боротьбою за визволення, простежуємо ототожнення «червоного»

революціонера зі славетним козаком, романтизацію образу радянського пролетаря, ідеалізацію революції. На практиці ж пролетаріат «порвав пута» однієї неволі – імперської та потрапив у тенета другої – радянської. Прославлення Комінтерну на початку 1920-х рр. сприяло поширенню ідей інтернаціонального соціалізму, адже В. Ленін обіцяв «перемогу комунізму в усьому світі» та «заснування Всесвітньої Федеративної Республіки Рад» [2, с. 206-207].

Практика показала, що багато студентів бояться виконувати завдання, пов’язані з аналізом текстів, карикатур, плакатів. Студенти бояться помилитись, бояться вийти за рамки примітивного, шаблонного мислення. Більш звичною формою семінарських занять для багатьох є обговорення заздалегідь визначених і підготовлених питань. Мислити самостійно, не повторюючи «ярликів», навішаних історіографією попередніх періодів на окремі постаті, відмовитись від стереотипів в оцінці окремих подій, явищ буває досить важко.

Безумовно, розглядаючи теми курсу, викладач може більш детально зупинитись на розумінні поняття стереотипу, механізмах його виникнення, попрацювати над вмінням студентів ідентифікувати стереотипи. Так, згадуючи про життя непересічної постаті, японоведа-лінгвіста, художника-ілюстратора та перекладача художньої літератури А.О. Лейферта, який у 20 – 30-х рр. ХХ ст. працював в японській газеті «Токіо-Асахі» [1], можна запитати студентів, про що могли бути його карикатури, вміщені в цій газеті? Зважаючи на період, позицію Японії в цей час, студенти будуть здивовані,

карикатури присвячені не мілітаризації країни, не її амбітним планам, а зображенням конкретних людей, конкретним сценкам життя токійської столиці.

Багато традиційних елементів художньої культури відхиляються від звичних стереотипів на зображеннях Лейферта: самураї безглуздо махають мечами на сцені театру, гейші танцюють чарльстон, а на вулицях японської столиці з'являються модники та модниці. Проте, слід подумати, чи є ці зображення звичною руйнацією стереотипів, чи у них закладений більш глибокий зміст? Яким він є? Напевне, тут відчувається певна європоцентрична гордість автора щодо мук вестернізації Японії, яка прагнула здолати свою східну сутність і приєднатися до лідерів європейської цивілізації [1, с. 122-123]. Можна запитати студентів, чи згодні вони з такою позицією автора?

Варто звернути увагу, що в історичній науці перехід до візуалізації відбувається повільніше, ніж у соціології чи культурології, та має свої особливості, оскільки «видимість» для історика поняття умовне. Жива реальність минулого, реальні події не доступні для прямого сприйняття, а тільки через джерела. Текст, письмове джерело є основою історичного пізнання та його символом. Він визначає основні методи та технології роботи історика. Проте, візуалізація історії сьогодні має велике значення. Відбувається розширення джерельної бази історичних досліджень за рахунок залучення фото, аудіовізуальних, зображальних

джерел. Відбувається візуалізація традиційних способів репрезентації результатів історичного дослідження; з'являються мультимедіапублікації, документально-історичні фільми, етнокіно тощо. Так, вже достатньо давно виник інтерес до фотографії як до особливого типу джерел. Наразі ми маємо усталену традицію використання фотодокументів в якості основи історичного дослідження. Зростає роль використання кінодокументів.

У ході опанування курсу «Новітньої історії країн Азії та Африки» студентам пропонується виконати творче завдання: самостійно переглянути документальний чи художній фільм, який присвячений подіям періоду, та написати есе. Враховується, що як в документальному, так і в художньому фільмі основним елементом є образ, що створюється різними засобами. Крім того, «якщо пам'ятати про цензуру, то кіно стає відображенням колективного свідомого і несвідомого, у тому числі суспільних міфів і стереотипів» [3, с. 170].

Яким фільмам віддати перевагу? Насамперед високохудожнім, хоча для вивчення стереотипів масове кіно може бути більш інформативним. Також слід орієнтувати студентів, що вони обов'язково мають звернути увагу на авторів фільму, його мету, загальну ідею, час і умови створення, суспільний резонанс. У есе необхідно відзначити, наскільки повно та правдоподібно у фільмі представлені історичні події, персонажі, побутові деталі, колорит епохи, якими сюжетами та художніми прийомами користувалися автори для розкриття

суті подій, та в цілому якими є погляди авторів фільму на історію.

Проте, найголовнішим для історика є розуміння того, яка інформація є найбільш достовірною та чому. У процесі виконання такого виду роботи студенти усвідомлюють, що інтерпретація візуальних джерел потребує обов’язкової верифікації шляхом порівняння з іншими джерелами інформації. Найбільш цікавим видом творчої роботи є твір по декількох фільмах, в яких відображено ту чи іншу історичну подію (епоху, персонажа). У такій роботі студент має можливість порівняти погляди, підходи, відображені в кінотворах, створених у різний час різними режисерами. Цікаво простежити, як змінювались образи історичних персонажів, погляд на події в залежності від періоду, коли було створено фільм.

У цілому, оцінюючи роботу студентів щодо аналізу плакатів, карикатур, відео, слід констатувати також необхідність підвищення їх рівня володіння онлайн-інструментами для перевірки фото чи відео. Опанування їх дозволить у подальшому перейти до грамотного створення власного медіапродукту, наприклад, блогу, статті, посту у соціальних мережах тощо.

Часто у студентів виникають складнощі із візуальним розпізнаванням навіть провідних діячів країн Сходу. Тому частиною підготовки до семінару може стати пошук фотографій, створення портретної галереї. Можна запропонувати й інші вправи: наприклад, визначити зайвого в портретній галереї діячів національно-визвольного руху в країнах Сходу в 1918 – 1922 рр. (пропонується 6-8 портретів; використовуючи пошук зображень треба віднайти зайву людину).

Варто звернути увагу, що розгляд кожної теми курсу так або інакше передбачає завдання, що сприяють розвитку критичного мислення студентів. Наприклад, розглядаючи ситуацію після Першої світової війни, студенти не можуть утриматись від характеристики становища окремих країн Сходу. Тому викладач може об’єднати студентів в окремі групи, що складають характеристику певної країни. Наприклад, перша група – Японії, друга група – Китаю, третя – Індії тощо. Кожна група по черзі сідає в центр кола, яке утворюють студенти, та відповідає на запитання викладача або бере участь у евристичній бесіді з викладачем. Цей метод має назву «Акваріум». Інші студенти слухають, не коментуючи та не перебиваючи, у разі потреби роблячи записи в семінарські конспекти. Після завершення роботи студенти повертаються на свої місця, а викладач проводить бесіду з рештою студентів академічної групи, колективно аналізуючи інформацію, яку щойно почули. Після завершення роботи однієї групи місце в «акваріумі» посідає інша, яка обговорює свою інформацію.

Запитання групам:

Перша група – Японія.

1. Чи вплинув самурайський дух на розвиток економіки країни?
2. Чи вплинув синтоїзм на політичне життя Японії?
3. Як вплинула агресивна зовнішня політика на життя простих японців?

- Друга група – Китай.*
1. Чим можна пояснити таку увагу європейських країн до Китаю та бажання поширити свій вплив саме в цій країні?
 2. Чому «Сінхайська революція» не сприяла «європеїзації» країни?
 3. Які повоєнні договори стосувались Китаю?

- Третя група – Індія.*
1. Яким був вплив Першої світової війни на розвиток економіки країни?
 2. Чому Британія змушена була піти на видання нових законів щодо Індії?
 3. Як кастова система Індії впливала на політичне життя?

Відповідаючи на питання щодо національно-визвольних рухів 1918 –1922 рр., студентам може бути запропоновано не просто скласти таблицю в конспекті, акцентуючи увагу на причинах, змісті та наслідках рухів, а попрацювати з ментальним картами за допомогою спеціального сервісу, посилання на який дає викладач. Цей метод дозволяє проявити свою креативність, презентувати роботу належним чином, сприяє кращому розумінню та запам'ятовуванню інформації.

Як варіант, може бути запропоновано викласти події національно-визвольних рухів у тій чи іншій окремо взятій країні Сходу періоду 1918 – 1922 рр., у вигляді замітки – газетного жанрі, в якому стисло, виразно та оперативно повідомляється про конкретні факти, події та явища. Оскільки перший семінар не передбачає деталь-

ного розгляду подій у кожній країні, то замітка є ідеальним варіантом, оскільки вона пишеться тоді, коли немає потреби в глибокому аналізі подій. Важливо однак врахувати:

1. актуальність (факти, подані в замітці, повинні бути цікавими);
2. точність (події мають відповідати дійсності).
Обсяг замітки – від десяти до ста рядків.
Мета замітки – інформувати, тобто повідомити, дати уявлення про те, що саме сталося, де й коли. Щоб написати замітку, студентам треба:
 - виділити факт, який необхідно подати;
 - визначити тему та основну думку;
 - підібрати заголовок;
 - подумати, на які запитання має відповідати замітка (Що? Де? Коли? Хто? Як? Чому?).

Активізувати увагу студентів також можна, залучивши їх до створення тематичних QR-кодів. Візуальний медіатекст, створений за допомогою спеціальної програми, привнесе в заняття інтригу. До того ж у більшості смартфонів встановлені мобільні додатки для зчитування QR-кодів. Додатковий бал, наприклад, може отримати той студент, який зашифрує таким способом найбільшу кількість прізвищ лідерів національно-визвольного руху 1918 – 1922 рр. у країнах Сходу тощо.

Методологія IREX щодо інтеграції інфомедійної грамотності у викладання окремих дисциплін цілком придатна й до такої з них, як «Новітня історія країн Азії та Африки (1918 – 1945 рр.)». Вона дозволяє студентам набути навичок критичного

сприйняття інформації та усвідомити цінність високоякісної інформації. Засвоєння цієї методики дозволяє викладачу креативно підійти до створення, відбору вправ з інфомедійної грамотності та імплементувати їх у заняття курсу. Безумовним плюсом є той факт, що викладач сам обирає модулі, окремі теми, у рамках яких краще використовувати подібні вправи. Таке поєднання обов’язкового матеріалу з предмету з розвитком навичок медіаграмотності максималізує ефективність викладання, робить заняття більш результативними. Тому наразі актуальним є продовження роботи над інтегрованими заняттями та вправами, створення власної додаткової інноваційної програми до курсу, подання її на сертифікацію.

Список використаних джерел:

1. Дыбовский А.С. О карикатурах А.А. Лейферта (газета «Токио-Асахи», 1931). Известия Восточного института. Владивосток: Издательский дом Дальневосточного федерального университета, 2013. С. 217–230.
2. Ковшарова О., Касьянова Н. Плакатна графіка міжвоєнної доби в Радянській Україні. Історичні і політологічні дослідження. 2018. № 1. С. 204–210.
3. Мазур Л. Визуализация истории. Новый поворот в развитии исторического познания. Quaestio Rossica. 2015. № 3. Р. 161–178.
4. Мокрогуз О. Критичне мислення в контексті медіаосвіти. Портал медіаосвіта та медіаграмотність. URL: [\[medialiteracy.org.ua/krytychne-myslennya-v-konteksti-mediaosvity/\]\(https://medialiteracy.org.ua/krytychne-myslennya-v-konteksti-mediaosvity/\)](https://</div><div data-bbox=)

5. Понежа Н.О. Практична медіаосвіта: творчі завдання для роботи з візуальними та аудіовізуальними медіа-продуктами на уроках історії. Першотравенськ, 2019. 73 с. URL: https://www.aup.com.ua/ml/Praktichna_mediaosvita_Poneja_N.pdf
6. Стрілюк О.Б. Практикум з Новітньої історії країн Азії та Африки (1918 – 1945 рр.): навчально-методичний посібник. Чернігів: Видавець Лозовий В.М., 2014. 312 с.
7. Чатфилд Том. Критическое мышление: Анализируй, сомневайся, формируй своё мнение / пер. с англ. М.: Альпина Паблишер, 2019. 328 с.

Annotation: Features of the integration of infomedia literacy in the course «Contemporary History of Asia and Africa (1918 — 1945)», which is taught to students of the Olexandr Lazarevskiy Educational and Scientific Institute of History and Socio-Humanitarian Disciplines of T.H. Shevchenko National University «Chernihiv Collehium» are considered in the article. The achievements, difficulties and prospects for further integration are determined.

Keywords: infomedia literacy, critical thinking, source analysis, Contemporary history of Asia and Africa.

